

POSTSCRIPTUM DO ARTYKUŁU O POLSKICH GROBACH ŻOŁNIERSKICH NA MALCIE

W artykule opublikowanym w 2016 roku na łamach „Prac Historycznych” podjąłem próbę przedstawienia polskich grobów żołnierskich na cmentarzu Marynarki Wojennej (Malta Naval Cemetery) w Kalkarze na Malcie¹. Przy tej okazji przybliżyłem sylwetki pochowanych tam polskich lotników i marynarzy. O jednym z nich udało się ustalić niestety stosunkowo niewiele informacji biograficznych. Chodziło o postać starszego marynarza Józefa Paszka (1920–1942), który w czasie włosko-niemieckiego nalotu na tę śródziemnomorską wyspę został śmiertelnie ranny odłamkami bomb².

Nie przypuszczałem, że niedługo po ukazaniu się artykułu pojawi się sposobność, żeby tę lukę, przynajmniej w jakimś stopniu, zapełnić. Jakież było moje zaskoczenie, gdy w kwietniu 2017 roku w swojej skrzynce pocztowej znalazłem wiadomość dotyczącą bliskich mi badawczo spraw. Zaskoczenie, ale i satysfakcja, że tekst został zauważony. Nadawcą mailowej wiadomości był pan Paweł Choiński z Warszawy, który od wielu lat interesuje się historią i kulturą Malty oraz kontaktami Polaków z tym krajem. Jest autorem trzech opracowań internetowych o tym wyspiarskim państwie. Jednym z nich są *Polonika na Malcie, czyli polskie ślady na maltańskich wyspach* (polonika.namalcie.pl), gdzie można znaleźć m.in. informacje o grobach polskich żołnierzy w Kalkarze³.

W swoim mailu pan P. Choiński udostępnił mi zwięzły biogram Józefa Paszka, który otrzymał w grudniu 2007 roku od bratanka poległego marynarza, pana Krzysztofa Paszka; za jego wiedzą i zgodą przekazał ten tekst piszącemu te słowa⁴.

Biografia Józefa Paszka wpisuje się w doświadczenia generacji, dla której okres wchodzenia w dorosłość przypadł na lata II wojny światowej. Paszek urodził się 30 stycznia⁵ 1920 roku w Dziedzicach (obecnie Czechowice-Dziedzice) na Śląsku

¹ A. Patek, *Polskie groby żołnierskie na Malcie*, „Prace Historyczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, t. 143 (2016), z. 3, s. 593–608.

² Ibidem, s. 602.

³ Dwa pozostałe opracowania: *Na Malcie – Przewodnik po maltańskich wyspach* (<http://www.namalcie.pl>) oraz *Moja Malta, czyli o Malcie, Gozo i Comino okiem Polaka zafascynowanego tymi wyspami* (<http://www.moja-malta.pl>). Wszystkie cytowane adresy internetowe aktualne na dzień: 23.11.2017.

⁴ Od listopada 2017 r. tekst jest dostępny na stronie: <http://www.moja-malta.pl/polska-malta/historia-pewnego-wpisu> (P. Choiński, *Historia pewnego wpisu*).

⁵ Data dzienna urodzin za: Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), Zbiór dokumentów i pamiątek osobistych po obywatelach polskich zmarłych na terenie Wielkiej Brytanii, sygn. 1/11, Metryka zgonu J. Paszka, wystawiona w Glasgow 23 IV 1942 r. (fot. na stronie: <http://www.aan.gov.pl/depozyty/>); *Wykaz poległych i zmarłych żołnierzy Polskich Sił Zbrojnych na obczyźnie w latach 1939–1946*, Londyn 1952, s. 283.

Cieszyńskim w rodzinie kolejarskiej jako syn Franciszka i Anny z Sikorów. Miał pięcioro rodzeństwa – trzech braci i dwie siostry. Ukończył Państwową Szkołę Przemysłową w Bielsku i podjął pracę w Walcowni Metali SA w rodzinnej miejscowości. Jako młody chłopak interesował się sportem. Trenował biegi w miejscowym Towarzystwie Gimnastycznym „Sokół” i nie bez powodzenia startował w lokalnych zawodach lekkoatletycznych. We wrześniu 1937 roku zajął I miejsce w mistrzostwach miasta Bielska w grupie juniorów swojego rocznika w biegu na 1000 metrów⁶, a w roku następnym zwyciężył w biegu na 1500 metrów podczas zawodów o mistrzostwo Śląskiego Okręgowego Związku Lekkoatletycznego Podokręg Bielsko⁷.

Po maturze chciał podjąć studia na Politechnice Lwowskiej, ale wybuch wojny pokrzyżował te plany. Gdy rozpoczęły się działania wojenne, wraz ze starszym bratem Franciszkiem zgłosił się do oddziałów obrony cywilnej. Walczył w ochotniczych formacjach wspierających jednostki Batalionu Obrony Narodowej „Bielsko” dowodzonego przez mjr. Mieczysława Drabika. Potem razem z wojskiem wycofał się do Lwowa, ale po zajęciu miasta przez Armię Czerwoną wraz z bratem powrócił w rodzinne strony.

Ponieważ jako cywil brał udział w walkach przeciwko Niemcom, obawiał się, że może zostać aresztowany przez Gestapo. Dlatego jeszcze przed końcem roku postanowił uciec na Węgry, a stamtąd przedostać się do Francji, do formowanych jednostek polskiego wojska. „Nie mówił o niczym w domu” – wspomina bratanek Paszka. „Kazał mojemu ojcu, który wówczas miał 13 lat, podkuć buty, spakować prowiant i... trzymać język za zębami. Oficjalnie Józef pojechał na rowerze do Żywca, po żywność. Faktycznie dojechał do Zwardonia i chyłkiem przekroczył granicę ze Słowacją. W grudniu [1939 r. – A.P.] dotarł do Budapesztu, do polskiej ambasady”⁸. Tam otrzymał dokumenty, które ułatwiły mu przedostanie się, przez Jugosławię i Włochy, do Francji.

Nie udało się ustalić, kiedy i w jakich okolicznościach otrzymał przydział do marynarki. Zważywszy na wojskowy numer ewidencyjny (nr 226/40), musiało to nastąpić w 1940 roku⁹. Służył na okręcie podwodnym ORP „Sokół”, gdzie był elektrykiem. Jak wspomniano, zginął 25 marca 1942 roku w czasie nieprzyjacielskiego nalotu na Maltę¹⁰. Istnieją dwie wersje jego śmierci. Według jednej został śmiertelnie ranny na pokładzie statku¹¹. Druga mówi, że zginął na lądzie, gdy biegł do schronu, a jego okaleczone zwłoki znaleziono obok leja po bombie¹². Z kolei Edward Kosiarz w książce *Flota Białego Orla* podaje, że Paszek „został ciężko ranny” i „tegoż dnia zmarł w szpitalu”¹³.

Grób Paszka znajduje się w kwaterze „P” Malta Naval Cemetery. Pochowano go w zbiorowej mogile. Oprócz Polaka spoczywa w niej trzech żołnierzy Royal Navy:

⁶ Dyplom za zajęcie I miejsca, wystawiony przez Miejski Komitet Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego w Bielsku, 18 IX 1937 (kopia w posiadaniu autora).

⁷ Dyplom za zajęcie I miejsca, wystawiony przez Śląski Okręgowy Związek Lekkoatletyczny Podokręg Bielsko, 22 IV 1938 (kopia w posiadaniu autora).

⁸ Cyt. za: *Historia pewnego wpisu*.

⁹ AAN, sygn. 1/11, Metryka zgonu J. Paszka.

¹⁰ C. Rudzki, *Polskie okręty podwodne 1926–1969*, Warszawa 1985, s. 157; J. Pertek, *Mala flota wielka duchem*, Poznań 1989, s. 554.

¹¹ S. Biskupski, *Sokoły siedmiu mórz*, Warszawa 1972, s. 175–176.

¹² Z. Damski, *Peryskop w górę*, Warszawa 1972, s. 68.

¹³ E. Kosiarz, *Flota Białego Orla*, Gdańsk 1984, s. 361.

starszy marynarz Joseph Galea, sygnalista John Patrick McClure i podoficer James Pearsall. Na płycie nagrobnej obok nazwiska polskiego marynarza wykuto wizerunek orła w koronie¹⁴.

Paszek był odznaczony Krzyżem Walecznych, który otrzymał miesiąc przed śmiercią, 19 lutego 1942 roku. Pośmiertnie przyznano mu Medal Morski (z pojedynczym okuciem), nadany Rozkazem Dziennym Szefa Kierownictwa Marynarki Wojennej Nr 12/46 za „okres 21 miesięcy i 16 dni rzetelnej służby na morzu w czasie wojny 1939–45”¹⁵. Obydwie legitymacje odznaczeń, wraz z innymi depozytami po żołnierzach Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie, przez szereg lat były przechowywane w Wielkiej Brytanii. Depozyty trafiły do Polski w latach 2002–2003 na mocy osobnego porozumienia między polskim i brytyjskim resortem obrony. Dnia 21 listopada 2017 roku zaprezentowano je w Warszawie, w budynku Dowództwa Garnizonu Warszawa (Sala Tradycji). Los sprawił, że wśród eksponatów znalazły się także dokumenty związane z Józefem Paszkiem¹⁶.

Korzystając z okazji, warto poczynić jeszcze jedno uzupełnienie. Dotyczy ono miejsca spoczynku pilota Royal Canadian Air Force, Stanleya Johna Kozłowskiego (1915–1942). Jego doczesne szczątki znajdują się w kwaterze „P” cmentarza, w mogile, w której pochowano również trzech innych żołnierzy. Ponieważ najważniejsze fakty z życia Kozłowskiego miałem okazję już przywołać¹⁷, w tym miejscu przypomnę jedynie, że wywodził się on z polskiej rodziny. Jego ojciec pochodził z Sokala i przybył do Kanady w 1913 roku. Stanley urodził się już w Montrealu. Zginął 8 marca 1942 roku za sterami bombowca, w katastrofie na lotnisku Luqa¹⁸. Jak podaje dziennik „The Times of Malta”, maszyna Kozłowskiego zderzyła się z innym bombowcem, który nocą ruszał z tego samego pasa startowego. W czasie kolizji eksplodowały znajdujące się na pokładzie ładunki wybuchowe¹⁹.

Gdy w październiku 2015 roku byłem na Malcie, przygotowując artykuł o polskich grobach, płyta z inskrypcją o Kozłowskim była w dużym stopniu skorodowana,

¹⁴ Fot. nagrobka: *Capuccini Naval Cemetery Malta/ MilitaryImages.Net*, <https://www.militaryimages.net/media/jozef-paszek.67011/>.

¹⁵ AAN, sygn. 1/11, Legitymacja Medalu Morskiego J. Paszka (fot. na stronie: <http://www.aan.gov.pl/depozyty/>).

¹⁶ Wykaz depozytów z Archiwum Akt Nowych i Wojskowego Biura Historycznego, <http://www.aan.gov.pl/depozyty/>; *Eksponaty po żołnierzach PSZ na Zachodzie zaprezentowane w Dowództwie Garnizonu Warszawa*, <http://wiadomosci.dziennik.pl/historia/aktualnosci/artykuly/563016,warszawa-zaprezentowano-depozyty-po-zolnierzach-psz-na-zachodzie.html>.

¹⁷ A. Patek, op. cit., s. 601. Także biogram na stronie: *St. Joseph's Parish & Sanctuary. Bios of those parishioners who died in World War II*, <http://st-josephs.ca/bios-of-those/>, tu błędnie jako Kozolowski.

¹⁸ Fot. S.J. Kozłowskiego oraz nekrolog zamieszczony w dzienniku „Ottawa Citizen” na stronie *Canadian Virtual War Memorial*, <http://www.veterans.gc.ca/eng/remembrance/memorials/canadian-virtual-war-memorial/detail/1704144>.

¹⁹ J.A. Mizzi, *President pays tribute to Polish war dead*, „The Times of Malta”, 29 XII 2002, <https://www.timesofmalta.com/articles/view/20021229/local/president-pays-tribute-to-polish-war-dead.159874>.

a napis słabo czytelny²⁰. Najwyraźniej od wielu lat nikt nie zajmował się tym nagrobkiem. W tej chwili płyta jest już odnowiona, wiernie zachowano dotychczasową inskrypcję oraz wyryte godło Royal Canadian Air Force²¹. Renowację przeprowadziła Commonwealth War Graves Commission (CWGC, Komisja Grobów Wojennych Wspólnoty Narodów), która opiekuje się żołnierskimi mogiłami na cmentarzu. Nie udało się ustalić, kiedy dokładnie zamontowano nową płytę, ale musiało to nastąpić najpóźniej w maju 2016 roku, gdyż wówczas inskrypcja była już odnowiona²².

W sprawie renowacji nagrobka interweniowali w CWGC panowie Paweł Choiński i Bolesław Ludwiczak (honorowy przedstawiciel Komisji w Polsce). We wrześniu 2015 roku otrzymali informację, że nowa płyta została już wykonana i czeka na transport do Kalkary²³. Równolegle podjęli starania, żeby skorygować błędy na dwu innych polskich inskrypcjach na tym cmentarzu. Chodziło o usterki, które znalazły się w nazwisku porucznika Krzysztofa Dobromirskiego (na nagrobku jest Dubromirski) oraz w imieniu porucznika Stanisława Pankiewicza (jest Stanisław). Obydwaj byli pilotami i zginęli w katastrofie lotniczej w nocy z 16 na 17 grudnia 1942 roku, zaraz po starcie z lotniska na Malcie.

Korekta okazała się jednak przedsięwzięciem skomplikowanym. Jak wyjaśniała Komisja: „The above casualty is commemorated on a collective plot and so his name appears on a large headstone with nine other casualties. Although the error is a matter of adding only one letter, the procedure is far more complicated as it is not a standard headstone. On close inspection, it has been decided that there is inadequate extra spacing to add this letter without compromising the quality of appearance of the headstone and therefore a replacement section of the headstone with re-engraving to be done on site is required”²⁴.

Na początku 2017 roku inskrypcje nie były jeszcze poprawione. Tak wynika z siedmiominutowego filmu pod tytułem *Cmentarz wojenny na Malcie w Kalkarze i polskie groby żołnierzy*, który w maju tego roku został zamieszczony w serwisie internetowym YouTube²⁵. Film warto obejrzeć. Pokazuje miejsca spoczynku wszystkich dziewięciu Polaków, lotników i marynarzy, pochowanych w Kalkarze. Widzimy, że ich groby są zadbane, a inskrypcje czytelne. Że o nich nie zapomniano.

Artur Patek

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

✉ Adres do korespondencji: artur.patek@uj.edu.pl

²⁰ Fot. płyty przed renowacją: *Capuccini Naval Cemetery Malta / MilitaryImages.Net*, <https://www.militaryimages.net/media/stanley-john-kozłowski.67013/>.

²¹ Inf. P. Choińskiego (7 IV 2017 r.). Fot. płyty po renowacji: *Capuccini Naval Cemetery*, <https://www.militaryimages.net/media/stanley-john-kozłowski.116618/>.

²² Warto zauważyć, że w maju 2016 r. spośród czterech inskrypcji upamiętniających żołnierzy pochowanych w tym zbiorowym grobie odnowiona była tylko jedna, poświęcona właśnie Kozłowskiemu. Ibidem.

²³ Mail CWGC Enquiry Support Team do B. Ludwiczaka, 23 IX 2015 r. (kopia w posiadaniu autora, udostępniona przez P. Choińskiego).

²⁴ Ibidem. Wyjaśnienie dotyczy korekty w zapisie imienia S. Pankiewicza. P. Paweł Choiński kontaktował się w tej sprawie także z Ambasadą RP w Rzymie.

²⁵ Pod adresem: <https://www.youtube.com/watch?v=tpc0VHenCLK>.